

آغاز به کار همایش ملی «آذربایجان، دیپلماسی و تمامیت ارضی ایران» در دانشگاه تبریز

همایش ملی «آذربایجان، دیپلماسی و تمامیت ارضی ایران» در بزرگداشت میرزا محبعلی خان ناظم‌الملک مردی یکانلو، روزهای ۷ و ۸ آبان‌ماه ۱۴۰۴ در تبریز و مرند با حضور دانشگاهیان و پژوهشگران حوزه‌های تاریخ و سیاست و روابط بین‌الملل در حال برگزاری است.

ایسنا/آذربایجان شرقی همایش ملی «آذربایجان، دیپلماسی و تمامیت ارضی ایران» در بزرگداشت میرزا محبعلی خان ناظم‌الملک مردی یکانلو، روزهای ۷ و ۸ آبان‌ماه ۱۴۰۴ در تبریز و مرند با حضور دانشگاهیان و پژوهشگران حوزه‌های تاریخ و سیاست و روابط بین‌الملل در حال برگزاری است.

میرزا محبعلی خان ناظم‌الملک مردی یکانلو از اواخر دوره محمدشاه قاجار تا سال ۱۳۰۹ قمری کمی بیش از پنجاه سال به عنوان یکی از رجال وزارت امور خارجه عهده دار مسئولیت‌های مهمی بود. وی کار خود را با دستیاری و منشیگری میرزا جعفرخان مشیرالدوله شروع کرد. همراه او به مأموریت عثمانی رفت. بعد از درگذشت میرزا جعفرخان به عنوان رئیس کمیسیون سرحدی ایران و عثمانی جانشین وی شد و به مدت چند دهه عهده دار این مسئولیت بود. وی با وجود چند دهه تلاش مستمر عملی و قلمی در راه دفاع از تمامیت ارضی ایران در مرزهای غرب و شمال شرق کشور متأسفانه هنوز در زمره یکی از رجال ناشناخته معاصر باقی مانده است (مقاله «میرزا محبعلی خان ناظم‌الملک مردی یکانلو: دولتمردی ناشناخته از عصر ناصری»، نوشته نصرالله صالحی منتشر شده در شماره ۱۸ مجله «تاریخ ایران»).

همایش ملی «آذربایجان، دیپلماسی و تمامیت ارضی ایران» با مشارکت مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب، مرکز مطالعات سیاسی و بین‌الملل، دانشگاه تبریز، بنیاد ایرانشناسی آذربایجان شرقی، استانداری آذربایجان شرقی، شهرداری تبریز، سازمان منطقه آزاد تجاری صنعتی ارس و مجموعه‌ای دیگر از نهادها و مؤسسات علمی و فرهنگی برگزار می‌شود.

نصرالله صالحی، دبیر علمی همایش روز چهارشنبه ۷ آبان در افتتاحیه همایش در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تبریز اظهارکرد: میرزا محب علی خان، نماینده ایران، به عنوان دیپلماتی که دانش حقوقی کافی و تسلط به زبان ترکی عثمانی داشت، مسئول نگارش لوایح بود. او لوایح را به زبان ترکی می‌نوشت؛ چراکه این زبان امکان انعطاف و پیچیدگی لازم برای بیان دقیق مطالب را فراهم می‌آورد.

وی ادامه داد: به گفته میرزا محب علی خان، زبان ترکی قابلیت دارد جمله‌ای را از صفحه اول آغاز و تا صفحه دهم ادامه دهد، به گونه‌ای که ساختار جملات به دلیل پیچیدگی و انعطاف، قدرت استدلال و دیپلماسی را افزایش می‌دهد.

میرزا محب علی خان ناظم‌الملک مردی؛ پیونددهنده دانش بومی و حقوق بین‌الملل در دیپلماسی قرن نوزدهم ایران

وی تشریح کرد: سپس، این لوایح را به فارسی ترجمه کرد و سه ترجمه دیگر نیز توسط دیگران انجام شد که بعدها منتشر شد. نوشتن چنین لوایحی نیازمند دانش حقوقی و دیپلماتیک گسترده‌ای است و میرزا محب علی خان تنها دیپلماتی بود که به هر دو حوزه تسلط کامل داشت.

وی مطرح کرد: همچنین او در زمینه تاریخ، جغرافیا و زبان‌شناسی نیز صاحب نظر بود. میرزا محب علی خان پیش از مذاکرات، با مطالعه منابع دست اول تاریخی ایران و عثمانی و بررسی نسخه‌های خطی، دانش لازم برای مدیریت مذاکرات را کسب کرد و با آمادگی کامل وارد گفت‌وگوها شد. حتی پس از حوادثی مانند آتش سوزی کنسول خانه ایران، او با پیگیری منابع از دست رفته، نشان داد که تسلط بر منابع تاریخی برای موفقیت در مذاکرات حیاتی است.

وی بیان کرد: در مجموع، میرزا محب علی خان را می‌توان به عنوان یک نابغه دیپلماسی ایرانی معرفی کرد؛ فردی که همزمان در حوزه‌های حقوق، تاریخ، زبان و جغرافیا تخصص داشت و توانست با استفاده از این دانش چندگانه، نقش برجسته‌ای در تاریخ دیپلماسی ایران و عثمانی ایفا کند. آثار او، که خوشبختانه به دست ما رسیده، گواه بر دانش گسترده و روشنگری است و مطالعه آن‌ها برای پژوهشگران و دیپلمات‌های معاصر بسیار ارزشمند است.

جغرافیای دفاعی ایران و شکل‌گیری دولت متمرکز از دوران ساسانی تا قاجار

عبد الرسول خیراندیش، استاد دانشگاه شیراز در حوزه تاریخ نیز در این همایش اظهار کرد: در میان نقش مرزبانی و مرکزیت ایران، یکی از مهم‌ترین محورهای مطالعات تاریخی، بررسی جایگاه مناطق شمالی کشور در تأمین امنیت ملی و شکل‌گیری دولت مرکزی است. در این میان، آذربایجان و نواحی قفقاز جایگاهی ویژه داشته‌اند، چراکه همواره نخستین سپر دفاعی ایران در برابر تهاجمات خارجی به شمار می‌رفته‌اند.

وی افزود: ایران از دیرباز سرزمینی پهناور با مرزهای متعدد بوده است، اما هیچ‌یک از این مرزها به اندازه‌ی مرزهای شمالی از نظر سیاسی و نظامی حساس و تأثیرگذار نبوده‌اند. از دوران اسطوره‌ای تا عصر تاریخی، بخش‌هایی چون دربند قفقاز، باب‌الابواب، و سواحل دریای خزر همواره کانون تمرکز نیروهای دفاعی ایران بوده‌اند. این مناطق گذرگاه‌هایی حیاتی به شمار می‌آمدند که هر مهاجمی در صورت عبور از آن‌ها، می‌توانست به راحتی به درون فلات ایران نفوذ کند.

وی ادامه داد: دفاع از فلات ایران به ویژه در شمال کشور همواره بر مبنای استقرار نیرو در آن سوی رودخانه‌ها و در تنگه‌های کوهستانی صورت می‌گرفت تا هیچ دشمنی نتواند به آب‌های مرزی دست یابد.

این استاد دانشگاه شیراز اضافه کرد: شکست ساسانیان در برابر اعراب نیز تا حدی ناشی از غفلت نسبت به همین اصل دفاعی بود. در مناطق شمالی، مانند آذربایجان و قفقاز، شرایط اقلیمی و جغرافیایی دشوار از جمله سرمای شدید و یخبندان‌های زمستانی، دفاع را پیچیده‌تر می‌کرد. به همین دلیل، پادشاهان ایران از دوران باستان تا عصر قاجار، همواره نیروهای ویژه و مزدبگیر در این نواحی مستقر می‌کردند تا امنیت فلات ایران حفظ شود.

وی مطرح کرد: از دیدگاه تاریخی، تمرکز دائمی نیروهای نظامی در مناطق مرزی شمال ایران نه تنها برای حفظ امنیت، بلکه برای تکوین دولت مرکزی نیز نقشی بنیادین داشته است.

وی تشریح کرد: برخلاف سرزمین‌هایی چون مصر یا بابل که بر مبنای مدیریت متمرکز رودخانه‌ها شکل گرفته‌اند، فلات ایران به

دلیل پراکندگی منابع آبی و فاصله ی زیاد مراکز جمعیتی، ناگزیر بود وحدت ملی خود را بر پایه ی مدیریت دفاعی و ضرورت های نظامی استوار سازد. به بیان دیگر، دفاع از فلات ایران عامل اصلی پیدایش دولت متمرکز در تاریخ این سرزمین بوده است. خیراندیش اذعان کرد: نمونه های تاریخی متعددی این واقعیت را تأیید می کنند؛ از مقاومت های مرزبانان دوران ساسانی گرفته تا نبردهای عباس میرزا در دوره ی قاجار. حتی در جنگ های جدید، از جمله دفاع مقدس، همین منطق تاریخی تکرار شده است: تمرکز همه ی توان داخلی برای پاسداری از مرزهای کشور. از این منظر، مرز قفقاز نه تنها بخشی از جغرافیای سیاسی ایران، بلکه یکی از ارکان شکل گیری مفهوم دولت ایرانی به شمار می آید. دیپلماتی که با تسلط به زبان ترکی عثمانی، دانش حقوقی و مطالعات تاریخی، نقش بی بدیلی در مذاکرات ایران و عثمانی ایفا کرد و آثار او امروز به عنوان گنجینه ای ارزشمند در دیپلماسی و تاریخ ایران محسوب می شود. گفتنی است، این همایش عصر امروز در دانشگاه تبریز ادامه یافته و فردا در مرند برگزار می شود .